

Línies actuals d'investigació sobre programes educatius amb delinqüents

OLGA CARBÓ BADAL
Universitat de València

La investigació que presentem ha estat realitzada gràcies a la concessió d'una beca de Formació de Personal Investigador a Espanya durant els anys 1987 a 1990, subvencionada pel Ministeri d'Educació i Ciència i essent director del projecte el Dr. D. José Luis Castillejo Brull -catedràtic de Teoria de l'Educació, de la Universitat de València- i assessor el Dr. D. Vicente Garrido Genovés, professor de Pedagogia Social de la Universitat de València.

La finalitat de la investigació era oferir una revisió de la intervenció i avaluació de programes educatius desenvolupats actualment amb delinqüents, comprovant la seua eficàcia.

La metodologia utilitzada ha consistit en un procés de revisió sustentat en la utilització de tècniques objectives i quantitatives, característiques d'un enfocament cienciomètric (vegeu GARFIELD, 1979; CARPINTERO I PEIRO, 1983).

Aquesta concepció parteix de la consideració de la ciència com una estructura organitzacional complexa (CARPINTERO, 1980) amb els seus membres, nivells jeràrquics, flux informatiu, canals d'informació, finalitats, etc. Tot i això permet analitzar l'estructura i dinàmica d'un camp científic a partir dels seus productes principals: els resultats comunicats d'investigació.

La metodologia cienciomètrica ha demostrat en ocasions la seua relevància per a l'estudi de qüestions puntuals en diversos camps científics, per a la descripció i revisió d'àrees de coneixement, com són la medicina (vegeu l'obra de LOPEZ PINEDO i col.laboradors), la psicologia (obra de CARPINTERO i col.laboradors), la criminologia (SCHICHOR, POOLE i REGOLI) i la pedagogia (GARRIDO, 1987).

FONTS D'ANÀLISI

Des d'aquests plantejaments, s'ha fet una revisió dels treballs publicats entre 1975 a 1987 en l'àmbit dels Programes Educatius amb delinqüents.

La Base de Dades s'ha elaborat a partir de la revisió detallada del *Social Sciences Citation Index* (1975-1987), ja que és un dels repertoris de cites més exhaustius de què es disposa en l'actualitat i per altra banda té una gran varietat d'ús, donades les seues possibilitats de treballar segons diferents entrades: autors,

obra, temàtica, data...

La gran varietat temàtica que contempla l'obra ens va obligar a seleccionar uns indicadors o termes claus que ens donaren entrada a les dades concretes del nostre interès. En aquest cas, vàrem considerar com a indicadors principals:

DELINQUENCY DELINQUÈNCIA
DELINQUENT i derivats DELINQUENT i derivats
CRIMINAL i derivats CRIMINAL i derivats

Per tal de centrar més encara la búsqueda en allò que ens interessava, els Programes Educatius, vàrem seleccionar els següents sub-indicadors:

Approach (Aproximació), *Assessment* (Valoració), *Behavior* (Conducta), *modification* (Modificació de conducta), *Behavior-therapy* (Teràpia de conducta), *Behavioral* (Conductual), *Classification* (Clasificació), *Cognition* (Cognició), *Cognitive* (Cognitiu), *Community* (Comunitat), *Compulsive* (Compulsiu), *Contingency* (Contingència), *Contracting* (Contracte), *Contracts* (Contracte), *Control* (Control), *Correction* (Correcció), *Cure* (Cura), *Diagnostic* (Diagnòstic), *Diversion* (Desviació), *Education* (Educació), *Effective* (Efectiu), *Effectiveness* (Efectivitat), *Efficacy* (Eficàcia), *Efficiency* (Eficiència), *Encounter* (Encontre), *Evaluation* (Avaluació), *Examination* (Revisat), *Group-counseling* (Grup de consulta), *Group-therapy* (Teràpia de grups), *Halfway* (Procés), *I-level* (Nivell I), *Institution* (Institució), *Internation* (Internat), *Intervention* (Intervenció), *Learning* (Aprenentatge), *Mental illness* (Nivell mental), *Model* (Model), *Modeling* (Modelat), *Modification* (Modificació), *Modified* (Modificat), *Paraprofessional* (Paraprofessional), *Parole* (Llibertat vigilada), *Penitèntia* (Càstig), *Policy* (Policia), *Prediction* (Predicció), *Prevent* (Prevenió), *Problem-solving* (Solució de problemes), *Program* (Programa), *Psychotherapy* (Psicoteràpia), *Recidivism* (Reincidència), *Re-education* (Reeducació), *Reform* (Reforma), *Rehabilitation* (Rehabilitació), *Reinforcement* (Reforçament), *Team-approach* (Grup d'aproximació), *Tècnica* (Tècnica), *Therapy* (Teràpia), *Training* (Entrenament), *Treatment* (Tractament) *Volunteer* (Voluntari), *Work* (Trellat), *Working* (Treballant).

Fet el buidat hem obtingut un banc d'informació de 1603 treballs, els quals han estat informatitzats en una base de dades per a ordinador Macintosh Apple.

ANÀLISI DE LA INFORMACIÓ

Hem centrat la investigació en les dades corresponents als camps «temàtica» i «autors» tot seguint la metodologia abans esmentada.

Social Sciences Citation Index (1975-87)

└─ Indicadors - subindicadors

└─ Base de dades: anàlisi de continguts
 anàlisi d'autors

La doble anàlisi de la informació ens proporcionarà unes dades que fan referència a l'anàlisi de continguts dels títols dels articles, amb la qual cosa tindrem una referència clara i ampla de les principals línies d'investigació en l'actualitat, i per altra part, l'anàlisi dels autors ens donarà una relació de les personalitats més destacables en les matèries de prevenció i tractament de la delinqüència.

ANÀLISI DE CONTINGUTS

Després d'un rigurós estudi dels termes més freqüents en l'anàlisi de continguts, vàrem optar per distribuir-los en deu categories excloents entre sí.

- **Aspectes i institucions legals.** Comprén termes referits al sistema legal, tant a les seues intitucions, com al seu procés i funcionament.

ASPECTES LEGALS I INSTITUCIONS LEGALS

Policia	<i>Police</i>
2. Política social	<i>Policy</i>
3. Llei i aspectes del procés penal	<i>Law</i> <i>Legal</i> <i>Sentencing</i> <i>Trial</i> <i>Court i derivats</i> <i>Code</i> <i>Custody</i> <i>Detention</i> <i>Enforcement</i> <i>Penal</i>
Criminalització	<i>Criminalization</i>

- **Intervenció.** Abraça expressions de tipus clínic i educatiu, incloent objectius o finalitats en l'aplicació de la intervenció penal. (Exemple: *Counseling, modeling...*)

INTERVENCIÓ

1. Intervenció	<i>Intervention</i>
2. Termes genèrics	<i>Treatment Program</i>
3. Pedagogia	<i>Education Pedagogical Teaching Technology</i>
4. Termes de psicologia operant	<i>Biofeedback Contingency Contracting Token Reinforcement</i>
5. Counseling	<i>Counseling Coping Guidance Interpersonal Crisis Solving Moral</i>
6. Rehabilitació i homòlegs	<i>Resocialization Rehabilitation Socialization Reintegration</i>
7. Intimidació	<i>Deterrence</i>
8. Pràctica	<i>Practice</i>

- **Avaluació i diagnòstic.** Inclou termes destinats a diagnosticar els subjectes i a avaluar els programes de diferent índole (*Diagnosis, assessment...*)

AVALUACIÓ I DIAGNÒSTIC

1. Psicometria	<i>Test</i> <i>Validity</i>
2. Termes genèrics	<i>Results</i> <i>Outcome</i> <i>Measure</i> <i>Achievement</i> <i>Adjustement</i> <i>Effective</i>
3. Termes diagnòstics	<i>Assessment</i> <i>Classification</i> <i>Diagnosis</i>
4. Avaluació	<i>Evaluation</i>
5. Reincidència	<i>Recidivism</i>
6. Altres	<i>Applied</i> <i>Generalization</i> <i>Observation</i>

- **Característiques del delinqüent.** Abraça els aspectes psicològics i biogràfics diferencials del delinqüent (*adolescent, sex...*)

CARACTERÍSTIQUES DEL DELINQÜENT

1. Cognició	<i>Cognition</i>
<i>Thinking</i>
<i>Locus</i>
<i>Attitudes</i>
<i>Value</i>
2. Personalitat	<i>Personality</i>
3. Intel·ligència i sexe	<i>Intelligence</i>
<i>Sex</i>
4. Menor o jove delinqüent	<i>Juvenile</i>
<i>Young-Youth</i>
<i>Adolescent</i>
<i>Child</i>
<i>Boys</i>
5. Homes	<i>Males</i>
6. Dones	<i>Girls</i>
<i>Women</i>
7. Deficiències	<i>Disabilities</i>
<i>Hyperactive</i>
<i>Handicaped</i>

• **Termes genèrics.** Aquesta categoria reuneix expressions de significat molt ample, que fa difícil la seua ubicació en categories específiques (*Crime, violence...*).

TERMES GENÈRICS

1. Víctima	<i>Victim</i>
2. Social	<i>Social</i>
3. Teoria	<i>Theory</i>
4. Estratègia i tècnica	<i>Strategy</i>
<i>Technique</i>
5. Control	<i>Control</i>
6. Crim	<i>Crime</i>
7. Delinqüència	<i>Delinquency</i>

• **Prevenió i predicció.** Una de les categories més curtes i precises, en incloure termes referits estrictament al desenvolupament i refusament de la conducta delictiva (*Career, dangerous...*).

PREVENCIÓ I PREDICCIÓ

1. Prevenió	<i>Prevention</i>
2. Predicció	<i>Predicció</i>

• **Sistema penitenciari i mesures alternatives.** Apareixen ací les paraules vinculades a la pena de presó i a mesures contràries a aquesta, de naturalesa comunitària (*Prison, parole...*).

SISTEMA PENITENCIARI

1. Institucions correctives	<i>Prison</i>
<i>Imprisoned</i>
2. Mesures alternatives	<i>Restitution</i>
<i>Cottage</i>
<i>Diverson</i>
<i>Parole</i>
<i>Probation</i>
3. Condena i correcció	<i>Conviction</i>
<i>Correction</i>
4. Funcionari de vigilància	<i>Officer</i>

• **Altres institucions.** Aquesta és la categoria menys definida, utilitzada per nosaltres per a classificar institucions socials com *school* o *family*, o expressions sociològiques denotadores de col·lectivitats: *society, community...*

ALTRES INSTITUCIONS

1. Comunitat	<i>Community</i>
<i>Citizen</i>
<i>Neighborhood</i>
<i>Society</i>
<i>Urban</i>
2. Residencial	<i>Residential</i>
3. Família	<i>Family</i>
4. Escola	<i>School</i>

• **Orientacions teòriques/models explicatius.** És la categoria que comprén les perspectives explicatives i l'enfocament del fenomen delictiu, exemples: *psychology, bio-social* o *behavioral*.

ORIENTACIONS TEÒRIQUES - MODELS EXPLICATIUS

1. Aproximació ecològico-cultural	<i>Behavioral</i>
<i>Bioenvironmental</i>
<i>Ecology</i>
<i>Setting</i>
<i>Psychosocial</i>
<i>Psychoeducational</i>
<i>Environment</i>
2. Biologia i herència	<i>Biochemical</i>
<i>Biometrical</i>
<i>Biophysical</i>
<i>Genetic</i>
<i>Neuropsychological</i>
<i>Constitutional</i>
<i>Heritage</i>
3. Economia	<i>Economy</i>
4. Psicoanàlisi i psiquiatria	<i>Psychoanalysis</i>
<i>Psychiatry</i>
5. Cognició i ètica	<i>Cognitive</i>
<i>Ethics</i>
6. Orientació crítica	<i>Conflict</i>
<i>Radical</i>
<i>Labeling</i>

• **Tipus delictius.** Uneix termes que especifiquen a subjectes o actes d'una concreta naturalesa delictiva: *Psychopathy, drug*.

TIPUS DE DELICTES

1. Adicció	<i>Addiction</i> <i>Alcohol</i> <i>Drug</i> <i>Heroine</i> <i>Methadone</i>
2. Delinqüència sexual	<i>Sexual</i>
3. Abús	<i>Abuse</i>
4. Maltracte infantil	<i>Maltreatment</i> <i>Neglect</i>
5. Psicopatia	<i>Psychopaty</i>
6. Delictes contra la propietat	<i>Property</i> <i>Theft</i> <i>Schoplifting</i>
7. Delicte de coll blanc	<i>Collar</i>
8. Banda juvenil	<i>Gang</i>

Pasem a continuació a analitzar les freqüències dels diferents conceptes de cada categoria.

ANÀLISI ESTADÍSTICA DELS CONTINGUTS.

En una primera anàlisi global de les categories (vegeu gràfica 1) observem una gran majoria de termes en la categoria TERMES GENÈRICS, la qual cosa es normal ja que es tracta de termes con *delinquency, crime*, que hem seleccionat com a grans indicadors per tal d'extraure els articles.

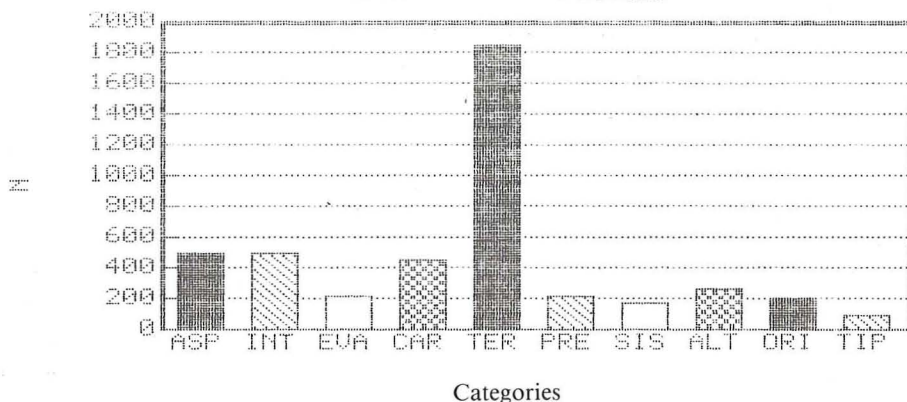
En segon lloc hi ha diverses categories amb freqüències al voltant de 500-450:

- ASPECTES LEGALS, referida a l'aspecte penal institucional,
- INTERVENCIÓ, gran part dels termes que inclou són relatius a un possible tractament mitjançant programes educatius/psicològics; aquesta categoria connecta amb la referent a l'AVALUACIÓ I DIAGNÒSTIC, que amb 200 mencions recull la incipient importància que se li està donant al tema de l'avaluació, necessària per tal d'analitzar l'eficàcia i eficiència del tractament-intervenció aplicada.

— CARACTERÍSTIQUES DEL DELINQÜENT, on s'observen moltes referències al menor o jove delinqüent i que és una clara mostra de la influència de teories anteriors segons les quals podem identificar l'individu delictiu pels trets genètics, caracterials...

Amb freqüència de 200 mencions se situen categories com PREVENCIÓ i PRE-DICCIÓ. Pensem que reflecteixen la vigència que està tenint actualment les teories sobre tractament de la delinqüència que fan referència expressa al treball des de la comunitat en poblacions d'alt risc, amb la finalitat de previndre l'aparició de determinades conductes o fins i tot el tractament del delinqüent en la mateixa societat, amb la finalitat d'«ensenyar-li» noves conductes adequades en el propi entorn de l'individu. En aquest sentit destacar les 264 mencions de la categoria ALTRES INSTITUCIONS, alternatives al model correctiu de presó, front a les 180 de la categoria SISTEMA PENITENCIARI.

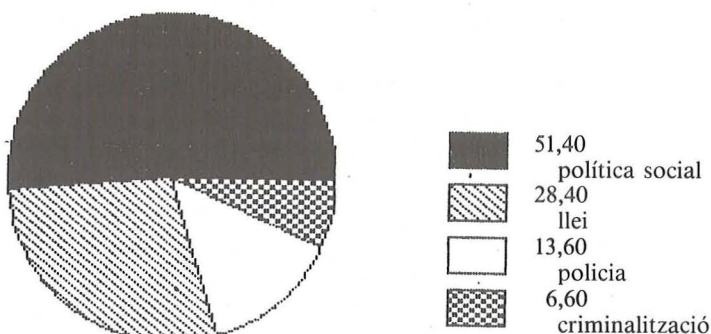
ANALISI DE CATEGORIES

Farem a continuació una anàlisi més detallada a nivell de cada categoria.

Aspectes i institucions legals.

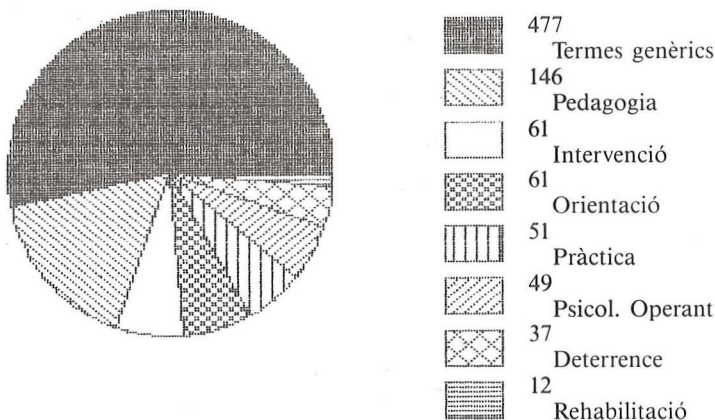
En aquesta categoria és molt destacable l'alt nombre de mencions de *justice* (171) i *policy* (86), amb la qual cosa es reforça la importància de la política social en el marc del sistema legal, i l'auge dels estudis policials (*police* amb 68 mencions).

Intervenció.

Resalta la primacia dels termes educatius (*pedagogia* 14'6%) i de processos psicosocials respecte als de tipus clínic o psicoterapèutic. Destacar els conceptes de tipus genèric com *treatment* amb 128 mencions i *program* (107), així com *education* i derivats (56), *modeling* (18), *learning* (40), *training* (40), *modification* (27) i *skill* (20). El terme *therapy*, amb 41 mencions no sols es refereix a l'aspecte clínic ja que moltes vegades s'utilitza per a anomenar processos d'índole educativa, exemple teràpia d'habilitats socials.

Finalment resaltar la importància que encara té el moviment o la filosofia de la rehabilitació dels delinqüents, malgrat les fortes crítiques que va rebre la passada dècada i la present (Vegeu CULLEN I GILBERT, 1982: CURRIE, 1985). D'aquesta manera *rehabilitation* i homòlegs tenen 103 mencions mentre que *deterrence* (intimidació) en té 18.

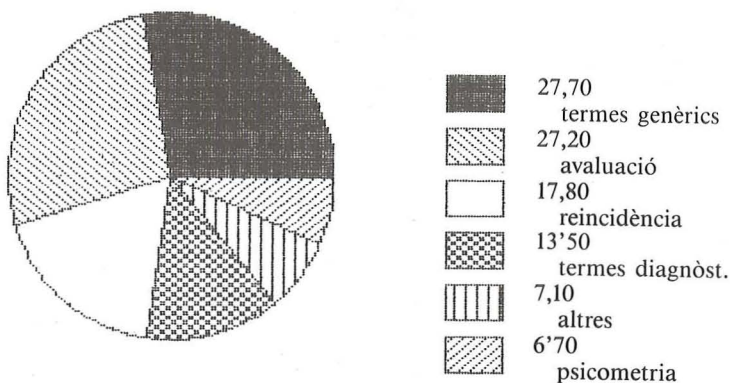

Avaluació i diagnòstic.

El propi terme *Evaluation* (amb 61 mencions), l'avaluació de programes, denota la importància en aquest camp, a l'igual que en totes les ciències socials al llarg dels últims 15 anys.

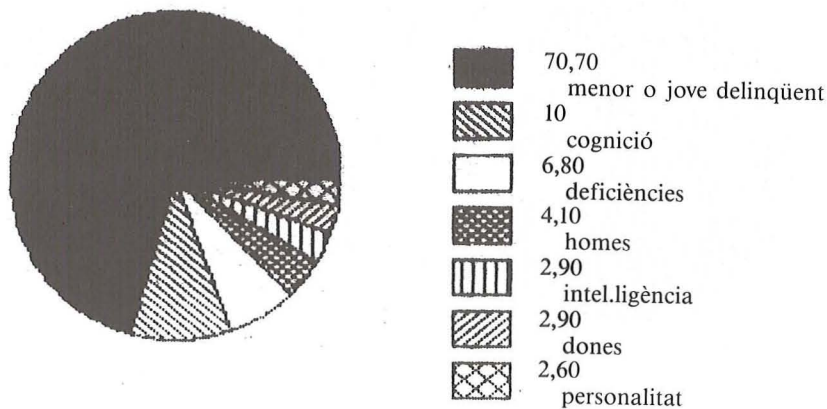
El criteri d'avaluació més utilitzat és encara el de reincidència (*recidivism*, 40 mencions), malgrat les seues limitacions com a indicador d'èxit dels programes (vegeu CONRAD, 1981).

Per altra banda s'observa un descens en els treballs clàssics de diagnòstic clínic.

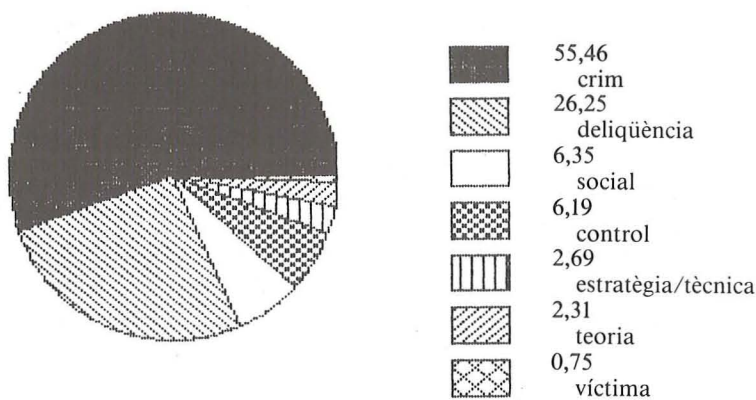
Característiques del delinqüent.

Hi ha dos grans vectors dins d'aquesta categoria: per una banda el de la delinqüència juvenil, àrea a la qual s'estan dedicant molts estudis (324 mencions el concepte menor o jove (*juvenils, adolescent...*); i per altra banda el predomini dels processos cognitius sobre els anteriors estudis de personalitat.

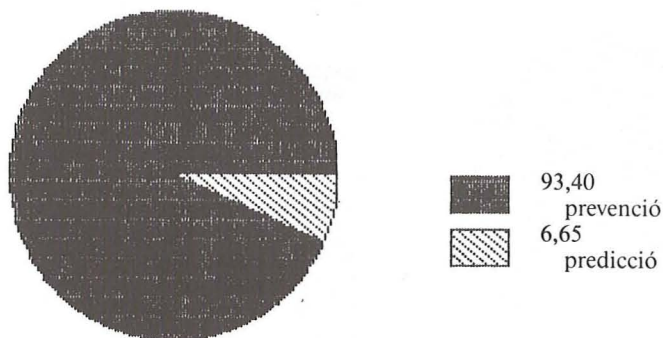
Termes genèrics.

Existeix un alt percentatge de mencions dels termes *Crime* i *Delinquency*, la qual cosa és normal ja que els vàrem prendre com a termes genèrics. D'altra banda hi ha termes com a *Social* i *Control*, que denoten la preocupació per la perspectiva social i l'anàlisi dels sistemes de control.

Prevençió i predicció.

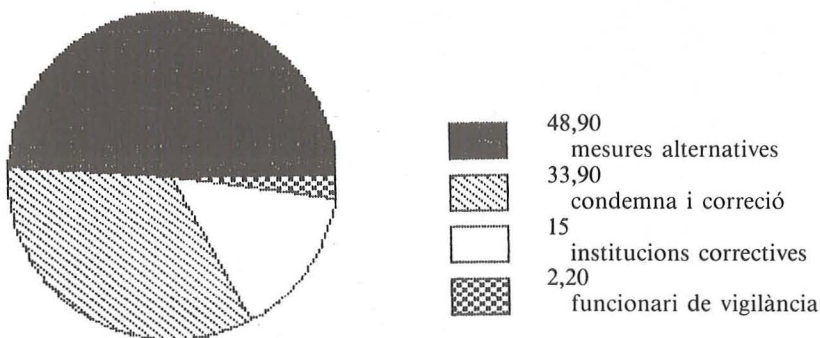
El tema de la prevençió, amb un total de 212 mencions, mostra la importància que aquest tema està tenint en l'actualitat.

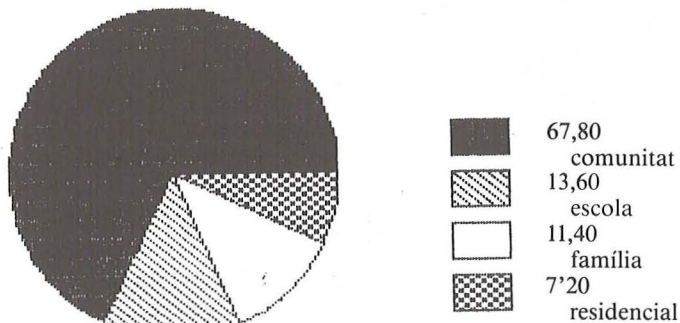
Sistema penitenciari.

En aquesta categoria s'observa la regressió que les mesures correccionals estan tenint front a les mesures alternatives.

Non prison o mesures alternatives tenen un 48'90%, mentre condena correctiva té 33'90% i institució correctival un 15%.

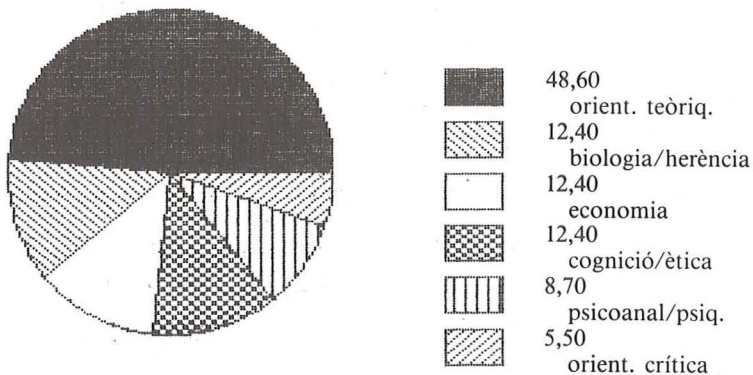
Altres institucions.

Continuació del que déiem en l'apartat anterior, en aquesta categoria el major nombre de mencions es fan al terme *Community*, referit al tractament comunitari i oposat a l'internament o tractament en institucions, (*Residential*).

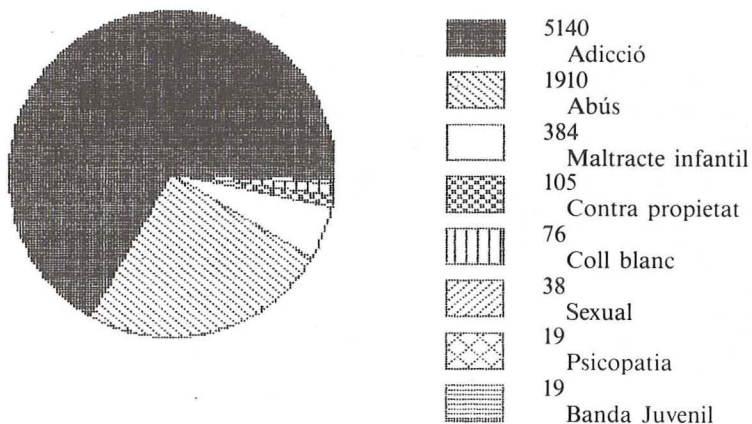
Orientacions teòriques i models explicatius.

Mostren una forta tendència a l'aproximació ecològico-conductual, amb un fort component de la psicologia cognitiva i del desenvolupament ètic i moral, contrastant amb la perspectiva psiquiàtrica.

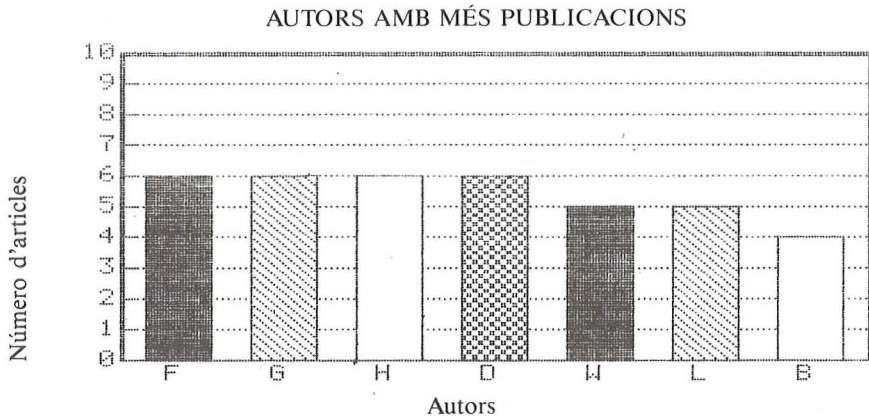
Tipus de delictes.

Hi ha una gran superioritat de delictes vinculats a la drogadoicció, deixant per baix delictes contra la propietat, maltractament infantil, delictes sexuals i fins i tot el tema de les bandes juvenils.

ANALISI DELS AUTORS

Farem referència, tan sols, als autors -dels més productius- i amb una clara tendència a escriure sobre programes d'intervenció.

- MIDDENDORFF (M). Apareix com a autor més productiu. És un clàssic de la criminologia contemporània. Ha treballat en àrees tan diverses com la justícia criminal o la teoria i història del pensament criminològic; la seua principal aportació la realitzà en l'anàlisi de respostes front al delictes.
- FARRINGTON (F). (6 articles) De l'Institut de Criminologia de la Universitat de Cambridge. De la seua obra destaca la investigació sobre la predicció i prevenció de la delinqüència.
- GENDREAU (G). (6 articles). Conjuntament amb Robert ROSS escriu alguns dels articles més influents d'aquesta dècada sobre l'efectivitat del tractament dels delinqüents, apostant per un enfocament educatiu.
- HEILBRUN (H). (6 articles). Resalta el seu èmfasi en els processos cognitius del delinqüent. Les seues aportacions estan molt pròximes a les de NORMANDEAU (6 articles), encara que aquest autor es preocupa més per oferir un sistema penitenciari que ofereix una continuació no traumàtica a les mesures alternatives de *probation* (llibertat a prova) i *Parole* (llibertat condicional).
- WILSON (W). (5 articles). Ha inspirat gran part de la literatura anti-rehabilitacionista dels últims anys.
- DAVIDSON (D). (6 articles) y BRAUKMANN (4 articles), són dos dels majors defensors de l'aplicació de la modificació de conducta per al tractament comunitari dels delinqüents juvenils.
- LEWIS (L). (5 treballs). Representant del tractament amb component psiquiàtric.
- BOTTOMS (B). Desenrotlla el seu treball des d'una proposta de reconversió ecològica per a la prevenció del delictes.
- OLLENDICK es un dels principals teòrics i pràctics de l'entrenament en habilitats socials de delinqüents juvenils.

BIBLIOGRAFIA

- CARBONELL, E. J. y cols. (1987 a.). *La efectividad del tratamiento correccional: Una revisión de la obra de Lipton y cols. (1975) en el marco de los estudios evaluativos más sobresalientes*, en GARRIDO, V. y VIDAL; B. *lecturas de Pedagogía Correccional*, Nau llibres, Valencia.
- CARBONELL, E.J.; BURILLO, J.; TORTOSA, F.M.; MONTORO, L. (1987 b): «El enfoque cognitivo en la clínica contemporánea», *Revista de Historia de la Psicología*, 7, 3, 83-104.
- CARPINTERO, H.; PEIRO, J.M. (1983): «Aplicaciones de la metodología bibliométrica a los estudios de Historia de la Psicología». *Revista de Historia de la Psicología*, 4, 21-32.
- CARPINTERO, H. (1980): «La Psicología actual desde una perspectiva bibliométrica». *Análisis y Modificación de Conducta*, 6, 11-12, 9-23.
- CONRAD; J.P. (1981): «Un ideal perdido, una nueva esperanza: el camino hacia el tratamiento correccional efectivo». *J. Crim. Law and Criminology*, 72.
- CULLEN, F.T. and K.E. GILBERT (1982). *Reaffirming Rehabilitation*, Cincinnati: Anderson.
- CURRIE, E. (1985): «Crimes of violence and Public Policy: Changing Directions», In L.A. CURTIS (ed.) *American Violence and Public Policy: an Update of our National Commission on the Causes and Prevention of Violence*. New Haven: Yale University Press.
- GARFIELD, E. (1979). *Citation Indexing. Its theory and application in Science, Technology and Humanities*. New York, Wiley.
- GARRIDO GENOVES, V. y cols. (1987). «Crime and personality» de H.J. Eysenk: su impacto en la psicología de la delincuencia contemporánea», en GARRIDO; V. y Vidal, B. *Lecturas de Pedagogía Correccional*, Nau Llibres, Valencia.
- INSTITUTE OF SCIENTIFIC INFORMATION (1975-1987), *Social Sciences Citation Index* Philadelphia ISI.
- MONAHAN, J. (1981). *Predicting violent behavior*, Beverly Hills: Sage.
- MONTORO, L.; CARBONELL, E.J.; LOPEZ, M.C. (1984). «Psicología cognitiva y psicología clínica: un análisis de la revista *Cognitive Therapy and Reseach* (1977-1983)». Comunicació presentada en el *Simposium sobre Actividad Humana y Procesos Cognitivos*, Madrid.
- PRIETO, F. (1985). «Impacto y presencia de la obra de John Broaders Watson en la psicología actual (1966-1982). Un estudio objetivo». Tesis Doctoral. Universitat de València.